

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ЯК НА АЛЬТЕРНАТИВНУ ФОРМУ ДЕРЖАВНОЇ ОПІКИ

А. Р. ЗАБЛОЦЬКИЙ

Проблема впровадження та оптимізації в нашій країні альтернативних форм державної опіки над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування, обумовлюється насамперед реформуванням сучасної державної політики у сфері захисту дитинства та відображена в Конституції України, Кодексі про шлюб та сім'ю, інших нормативно-правових актах. Причини, через які діти залишаються без батьківського піклування та виховання найрізноманітніші, але наслідки різні: дитина-сирота позбувається можливості виховання у сім'ї, втрачає можливість спілкування у родинному колі, відчувати батьківську турботу, любов.

Окремі аспекти проблем усиновлення аналізували такі вчені, як А. Азізова, Я. Веберс, О. Вінгловська, Л. Волинець, В. Гопанчук, О. Грабовська, Н. Єршова, Л. Зілковська, С. Індиченко, Л. Короткова, Л. Кузьмічова, Г. Матвеев, О. Нечаєва, А. Пергамент, З. Ромовська, С. Фурс, Ю. Червоний, Я. Шевченко та інші. Незважаючи на те, що в працях цих науковців описано принципи організації, технології, формами, методи соціальної роботи з сім'ями, які усиновлюють дітей, особливості цієї форми державної опіки залишаються малодослідженими.

Тому **метою статті** є аналіз процесу усиновлення (удочеріння) як одного з пріоритетних напрямків державної опіки над дітьми.

Для нашого суспільства сім'я є важливою складовою його повноцінного функціонування. Адже саме в сім'ї відбувається первинна соціалізація дитини, в ході якої вона здобуває знання, уміння та навички, необхідні для подальшої життєдіяльності. Соціальне спілкування та пізнання, засвоєння та реалізація соціальних ролей, функцій, норм, прав та обов'язків – все це формує світогляд дитини. Безумовно, виховання дитини в сім'ї є природним і більш ефективним у порівнянні з інтернатним утриманням.

Одним із проявів державного піклування про дитину-сироту є можливість її усиновлення. Усиновлення – це не тільки форма особистого влаштування, а також й одна із засад створення повноцінної ланки суспільства – сім'ї [5, с. 24].

Опираючись на чинне законодавство, ми відносимо усиновлення до альтернативних форм державної опіки над дітьми. Основною метою усиновлення є забезпечення повноцінного сімейного виховання та життя дітей, що втратили батьків. Ця форма державної опіки над дітьми розглядається науковцями як найкраща правова інституція влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, оскільки саме при ній дитина отримує повноцінну сім'ю та стає її повноправним членом.

Усиновлення є найкращою формою влаштування долі дитини-сироти і досі єдиною, у результаті якої дитина вибуває з системи державної опіки та піклування, позбуваючись статусу дитини-сироти або такої, що лишилася без батьківського піклування [6, с. 14]. У визначенні Г. Матвеева зазначено, що усиновленням називається юридичний акт, в силу якого між усиновленим (та його нащадками) і усиновлювачем (та його родичами) виникають ті ж самі права та обов'язки, як і між родичами за походженням [1, с. 306].

Більш повне формулювання поняття запропонував В. Котюк, який вважає, що усиновлення – це сумісне (спільне) офіційне рішення (або індивідуально-правовий акт) громадян, які хочуть і можуть усиновити дитину, і компетентних державних органів, що надають можливість відповідно до чинного законодавства усиновити неповнолітніх дітей віком до 18 років, які втратили батьків (вони померли, невідомі, відмовились від них або з інших причин діти залишилися без батьківського піклування і виховання), рішення про надання дітям статусу рідних дітей відповідно до чинного законодавства, звичаїв і традицій народу України, в інтересах усиновленого [6, с. 14].

Вважаємо, що з вище означених тверджень, найповніше відповідає процесу усиновлення визначення Котюка В., оскільки усиновлення є обопільним процесом з боку держави і повноцінної сім'ї, яка має можливість для утримання та виховання дитини, надання батьківського піклування і виховання відповідно до педагогічних, психологічних, духовних та сімейних цінностей і згідно чинного законодавства України.

Найціннішим є те, що дитина-сирота отримує батьків-усиновителів, які не просто замінюють дитині рідних батьків, але й дають можливість проживання у родинному колі та виховання за сімейними правилами й традиціями, які кардинально різняться з інтернатними [7, с. 389-394].

Важливим чинником, який впливає на розбудову, згуртування і зміцнення сім'ї, що усиновила дитину-сироту чи дитину, позбавлену батьківського піклування є забезпечення прав та інтересів дітей

та сім'ї в цілому, яке гарантоване Конституцією України а також міжнародними законодавчими актами. Зокрема, Конвенція про права дитини, яка ратифікована в Україні та набула чинності ще у 1991 році, звертає увагу суспільства на повноцінне забезпечення захисту інтересів дітей-сиріт (ст. 3.1). А саме:

- збереження здоров'я, захисту та безпеки дитини;
- цілісність родини;
- опіка та допомога для повноцінного розвитку [2].

Аналіз статистичних даних Міністерства соціальної політики України показує, що в Україні нараховується, станом на 31.12.2016 р., 71 178 осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування які перебувають на місцевому обліку з усиновлення в службах у справах дітей. А у 2015 році, згідно даних цього ж міністерства їх кількість становила 73 183, тобто позитивна тенденція до зменшення чисельності для даної категорії дітей збереглася. Але, незважаючи на це, за 2016р. 10 132 особи набули статус дитини-сироти. Це без урахування АР Крим та окупованих територій Донбасу, тому гіпотетично дана цифра мала б лише збільшитися. З числа дітей-сиріт 1884 особи усиновлено, 1490 – нашими співвітчизниками і 394 – іноземцями. Також збільшився середньостатистичний показник усиновлення по Україні у порівнянні з 2015 р. з 10,45% до 11% відповідно. А ще є позитивні зрушення в числі сімей, котрі усиновили родинні групи (брати/сестри) з 186 у 2015р. до 194 у 2016 р., але цього замало для подолання такого соціального явища як сирітство [4]. Тому, що проблема має свою складну структура вирішення.

В Україні на сьогоднішній день зроблено чимало. Так протягом 2016 року за ініціативи Міністерства соціальної політики удосконалено законодавчу та нормативну базу щодо усиновлення дітей в Україні, а саме:

- методично врегульовано механізм здійснення нагляду службами у справах дітей за умовами проживання та виховання усиновлених дітей (наказ Мінсоцполітики від 18.08.2016 № 913),це гарантує відкритість доступу для служб до умов проживання дитини-сироти, яка була усиновлена;

- затверджено Програму підготовки громадян, які виявили бажання усиновити дитину-сироту, дитину, позбавлену батьківського піклування, з метою підвищення рівня батьківських навичок та посилення їх відповідальності, а також запобігання випадкам скасування усиновлення та повернення дітей в інтернатні заклади (наказ Мінсоцполітики від 23.12.2016 № 1591), що дає змогу загартувати та всебічно підготувати потенційних усиновителів до проблемних ситуацій щодо усиновлених дітей;

- спрощено процедуру вибуття дітей із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї усиновлювачів (наказ Мінсоцполітики, МОН, МОЗ від 25.10.2016 № 1219/82/1131), що сприятиме покращенню якнайшвидшому влаштуванню дитини у сім'ю усиновлювача;

- врегульовано механізм надання дитині, яка не є громадянином України, розлученій із сім'єю, статусу дитини, позбавленої батьківського піклування, а також вдосконалено міжвідомчу взаємодію при здійсненні соціального захисту таких дітей (постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 № 832),що дає змогу скоординувати роботу всіх державних структур, щодо соціального захисту дітей [4].

На офіційному сайті Міністерства соціальної політики з 2016 року надається автоматичне вивантаження інформації з ЄІАС „Діти”, про дітей, які можуть бути усиновлені, що спростило доступ до інформації особам, які бажають взяти дітей на виховання у власні сім'ї [4].

На нашу думку вищевказані заходи щодо усиновлення є мало ефективними, оскільки потребують тривалого часу для впровадження підготовки громадян, які виявили бажання усиновити дитину-сироту, а також дають певну пересторогу для потенційних батьків-усиновителів, щодо частих перевірок фахівців із служб у справах дітей.

Незважаючи на збільшення кількості усиновлених осіб, потрібно посилити зусилля усіх державних структур і виробити механізм, який зміг би значно спростити і покращити процес усиновлення дітей для українських родин, здійснити інтенсифікацію та оптимізацію процесу усиновлення.

Проте, на жаль, усиновлення в Україні ще не стало внутрішньою потребою громадян України, тому чимало дітей з України усиновлюють іноземці. Безперечно позитивним є те, що дитина-сирота влаштовується у сім'ю, але з іншого боку – українська держава втрачає свій генофонд.

Інколи можуть виникати прикрі явища під час процесу усиновлення. Так знехтування прав та інтересів дитини-сироти потенційними усиновлювачами переходить, в морально-психологічну травму дитини. Як зразок може слугувати така ситуація, що особа, яка має на меті усиновити дитину-сироту, запрошує її в гості чи на прогулянку, а потім відмовляється від неї і цим завдає дитині стресу. На права дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування у нашій державі впливають складні економічні та соціальні обставини, які негативно відображаються на захисті законних прав та інтересів дітей-сиріт [4, с. 3–20].

З огляду на те, що діти, які виховуються поза родинним оточенням не маючи навиків і наочного прикладу створення власної сім'ї, часто мають шкідливі звички, стають безхатченками, у майбутньому – безвідповідальними батьками, постає гостра необхідність у реалізації єдиної державної політики, щодо

усиновлення дітей-сиріт, яка повинна бути спрямована на поліпшення становища дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, їх освіти та соціально-психологічної адаптації в суспільстві, а також на використання міжнародного досвіду розв'язання проблем захисту прав цієї категорії дітей.

Соціальна підтримка дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківської опіки в сучасних умовах набуває особливої значущості. Її реалізація залежить не тільки від сім'ї, а й від діяльності суспільних інститутів, які сприяють соціалізації, беруть участь у вихованні та навчанні дітей. Соціалізація дитини-сироти охоплює усі етапи людського життя, але фундамент закладено в дитинстві. Діяльність суспільних інститутів виховання, культури і духовності, створених для зміцнення і розвитку, а також повноцінної соціалізації кожної дитини-сироти, для передачі їй родинних цінностей (родинні інститути, сім'я, школа, наукові інститути) сприяє повноцінній соціальній підтримці дітей-сиріт.

Вважаємо за необхідне виділити такі чинники, якнайкращого забезпечення потреб та інтересів дитини, яку взяли на виховання у сім'ю усиновителів: ставлення до дитини-сироти рівноцінно, як до власної дитини; визнання дитини-сироти як особистості, взаємоповага та згода; підтримка, оптимізм в усіх її починання та справах, віра в можливість дитини; справедливість у мірі заохочення та покарання; допомога у пізнанні нового, власного самовираження; доброзичлива атмосфера у сім'ї.

Викладений матеріал дозволяє зробити **висновок**, що проблема усиновлення на сьогодні – не вузьке питання, яке стосується лише потенційних усиновлювачів та усиновлених дітей-сиріт, від вирішення якого залежить майбутнє не тільки дитини, а й цілого соціуму. Основною метою державної політики в цій царині має залишатися допомога кожній знедоленій дитині в справі пошуку домашнього затишку, батьківського тепла, почуття впевненості у своїх силах, переконаності в тому, що вона необхідна людям. Але, нажаль, ця допомога виконана лише частково. Отже, підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що усиновлення дитини проводиться у найвищих її інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов життя дитини-сироти, усиновлення покликане служити майбутнім поколінням. Сучасний темп життя задає свої високі ритми, і процес усиновлення повинен їх між собою зв'язати та охопити для досягнення конкретної мети, а саме – стати пріоритетною альтернативною формою державної опіки над дітьми-сиротами.

На сучасному етапі наша держава робить певні кроки щоб вирішити вищерозглянуту проблему, але все ж таки для удосконалення роботи щодо вирішення проблеми сирітства в Україні виникає потреба в розробленні нової Державної програми розвитку національного усиновлення дітей в Україні, відповідно до вимог сьогодення. Оскільки усиновлення дитини – це найкраща зміна її соціального статусу, та одна із альтернативних форм державної опіки.

Список використаних джерел:

1. Матвеев Г. К. Вибране / Упоряд. В. І. Кисіль. – Київ: Україна, 2008. – 600 с.
2. Конвенція про права дитини – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995021>.
3. Міністерство соціальної політики України. – URL: <http://www.msp.gov.ua/timeline/?t=19&from=&till=&g=0#tagpanel>.
4. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 15 січня 2005 року № 2342 // Соц. педагог. – 2009. № 12 (грудень). – С. 3-20.
5. Сімейний кодекс України. – Київ: Велес. 2013. – 64 с.
6. Котюк В. О Сироти – проблема будь-якої держави // Закон і бізнес. 1999. – 19 червня (№ 25). – С. 14.
7. Яніцька А. І. Процесуальні особливості оформлення усиновлення громадянами України та іноземними громадянами // Актуальні проблеми держави і права. – Одеса, 2012. – Вип. 66. – С. 389-394.

*Рецензент – д.пед.н., професор,
директор Вінницького соціально-економічного інституту
Університету „Україна” Г. В. Давиденко*